Kaffka 100 – Tanulmányok Kaffka Margitról, szerk. Mészáros Zsolt, Parádi Andrea, Rákai Orsolya*

Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2020 (PIM Studiolo), 258 l.

Kaffka Margit irodalmi munkássága megkerülhetetlen mind a huszadik századi magyar irodalom, mind a női alkotókkal foglalkozó kutatások számára. A téma iránt érdeklődő kutató és olvasó számára mégis úgy tűnhet, „mintha [Kaffka] kevésbé lenne szerves módon jelen az irodalomtörténetben, mint amit prózai, lírai és publicisztikai munkásságának újító jellege indokolna, s egyelőre műveinek kritikai kiadása is várat magára" (7) – olvasható a kötet előszavában.

A recenzióban tárgyalt kötet, mely az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum *Kaffka Margit 100* címmel rendezett tavalyi konferenciájának előadásaiból készült tanulmányokat tartalmazza, több vizsgálati szempont mentén, s a legújabb kutatási eredmények, elméletek alkalmazásával közelíti meg az œuvre egyes alkotásait, valamint Kaffka személyes kapcsolatait, levelezését, tárgyi emlékeit. A szerzők és szerkesztők nem törekedtek a „hiányok betöltésére", hanem sokkal inkább az életmű lehetséges értelmezési irányaira, kiaknázatlan lehetőségeire kívánták felhívni a figyelmet. A konferencia felépítésétől eltérően a különböző írások nem különülnek el témakörök szerint. Ez vélhetően abból adódik, hogy nem minden elhangzott előadás írott változata kapott benne helyet,[1] így a konferencia tematikai felosztása a kötetben már eleve nem érvényesülhetett.

A tíz közölt tanulmány közül négy Kaffka egyes műveinek prózapoétikai jellemzőit tárja fel, és örvendetes módon a kevésbé elemzett *Mária évei* és az *Állomások* című regényekről, valamint Kaffka egy korai elbeszéléskötetéről *(A gondolkodók és egyéb elbeszélések)* is születtek elemzések. A további hat írás igen változatos irányokból közelít a szerző munkásságához és személyéhez; nemcsak Kaffka személyes kapcsolatainak, illetve levélírói identitásának alakulását, kritikusi pályafutásának indulását vagy közgyűjteményben fennmaradt tárgyi emlékeit és műveit számba vevő írások

* A szerző a recenzió megírása idején a Magyar Művészeti Akadémia MMKI-Ö-2020 témaszámú ösztöndíjpályázat támogatásában részesült.

1 A következő előadások írott változata nem szerepel a kötetben: Zsadányi Edit, *Néhány gondolat Kaffka Margit Hangyaboly című regényéről a társadalmi nemekről szóló újabb viták összefüggésében*; Török Petra, *„élményeink annyira közösek": Lesznai Anna és Kaffka Margit barátsága*; illetve Szilágyi Judit, *A Kaffka Margit Társaság*.

szerepelnek benne, hanem a hagyaték nem esztétikai jellegű szövegeinek kutatásba való bevonását szorgalmazó, továbbá Boncza Bertára gyakorolt hatásával foglalkozó tanulmányok is.

Gintli Tibor *Intertextuális kapcsolatok a* Mária évei *és a* Bovaryné *szövege között* című tanulmányában arra mutat rá, hogy bár az irodalmi köztudat Móricz Zsigmond *Az Isten háta mögött* című regényét alapvetően *Bovaryné*-parafrázisként tartja számon, a két regény között inkább csak tematikus érintkezési pontok fedezhetőek fel, s narratív poétika tekintetében Flaubert műve inkább a *Mária évei*vel rokonítható. Írásában sorra veszi a két regény elbeszélés-technikájában, irónia-felfogásában megmutatkozó párhuzamokat, a főhősnő nyelvhasználatát, illetve az irodalom és valóság szövegben megjelenő viszonyát. Gintli amellett érvel, hogy Kaffka művében az intertextualitás kérdését nem a főhősnő olvasmányélményei alapján kellene megközelíteni, hiszen ezek a legtöbb esetben csak az irónia forrásául szolgálnak, hanem inkább a regényszöveg öntükröző eljárásait kellene vizsgálni a szövegközi kapcsolatok feltárása során. Írásában arra a megállapításra jut, hogy míg Laszlovszky Mária számára az olvasás alapvetően egy passzív cselekvés, addig Emma Bovaryt olvasmányélményei pótcselekvésekre ösztönzik, ami azt mutatja, hogy Kaffka regénye nem másolja, hanem újraértelmezi a Flaubert-regényben felvetett problémákat.

Rákai Orsolya *A szem és a modernség – Fokalizáció és megfigyelés Kaffka Margit és Virginia Woolf művészetében* című írásában az elbeszéléselmélet felől közelíti meg a két szerző regényeiben megjelenő szubjektivitást. Kaffka és Woolf olyan elbeszélés-technikával kísérleteztek, melyben a mindentudó elbeszélő háttérbe szorulásával párhuzamosan egyre hangsúlyosabb szerephez jutott a szereplők lelki folyamatainak és valóságérzékelésének több nézőpontú ábrázolása, s ezek az ismérvek a két alkotó műveit egyértelműen a modernista prózához kapcsolják. Rákai arra is rámutat, hogy Kaffka és Woolf azért is kísérletezett egy ilyen típusú elbeszélésmód kialakításával, mert azt a női emancipáció ábrázolásának szolgálatába kívánták állítani. Ennek adekvát formáját a női felnövekvés-történetek nyújtották számukra, hiszen ezekben a főhősnők a különböző társadalmi elvárásoknak való megfeleléssel küszködnek, vagy épp helyezkednek szembe. Ezekben a történetekben a saját testükhöz való viszony is meghatározó, hiszen azt korábban kizárólag egy „interiorizált normatív tekintet" alapján ítélték meg, így a női fókusz révén egy olyan fajta narrációs technikát hoztak létre, melyekben a női testtapasztalat elmondhatóvá válik.

Benedek Anna *Indiszkréció az irodalomban? Kaffka Margit és kulcsregényei, a* Színek és évek*től az Állomásokig* című tanulmányában arra keresi a választ, hogy vajon mi állhat az írói életmű csúcspontjaként számon tartott *Színek és évek*, valamint a kevésbé sikerültnek tartott *Állomások* különböző megítélése mögött. Bár mindkét művel kapcsolatban felmerült a dokumentarizmus és a fikcionalizált élettörténet problémája, az előbbi regény kapcsán mégis inkább az esztétikai értékek kerültek előtérbe, míg utóbbit egy olyan kulcsregényként kezelték a kritikusok és az olvasók, melyben Kaffka „kiírta" az élettörténetét és egyes ismerőseit. Benedek amellett érvel, hogy bár Kaffka talán valóban kulcsregénynek szánta a művét, az utókor számára ez a mű nem az

egyes figurák beazonosításának tekintetében bír jelentőséggel; a botrány és az indiszkréció sokkal inkább a társadalmi tabuk kimondása, a társadalmi konvenciókkal való szembemenés, valamint a női érvényesülés lehetőségeinek és buktatóinak megjelenítése tekintetében ragadható meg.

Borgos Anna *„Talán senki nem vette olyan komolyan ezt az egész híres modernséget, mint ő." – Kaffka Margit személyes és irodalmi kötődései* című tanulmányában a Kaffka levelezéséből származó idézetek révén mutatja be az alkotó kapcsolati hálójának alakulását, az irodalmi életbe való beilleszkedési kísérleteit, az egyes műveit inspiráló élettörténeti mozzanatokat, valamint a *Nyugat* folyóirat megindulásával követően kibontakozó írói pályájának egyes állomásait. Érdekes, hogy a szerző Kaffka első publikált alkotásaként a *Szatmári Közlöny* 1901. április 21-i számában megjelent *Ind legenda* című verset említi, holott – ahogy arra már Bárdos József felhívta a figyelmet[2] – Kaffka legelső megjelent műve *Az égi lény* című tárcanovella volt, mely az említett folyóirat két évvel korábbi számában (1899. július 16.), „K.M." monogrammal ellátva látott napvilágot. Ezt pedig nemcsak azért lett volna érdemes megemlíteni, mert e tény megcáfolja azt a vélekedést, hogy Kaffka költőként kezdte a pályáját, és nem az *Új típusok* volt az első sajtóban megjelent elbeszélése,[3] hanem azért is, mert a sajátos kaffkai írói világ már ebben a korai tárcanovellájában is megjelent.[4]

Mészáros Zsolt *„én látom azokat a ruhákat" – Női hangok, divat és irodalmi modernség:* A gondolkodók és egyéb elbeszélések *(1906)* című írásában kiemeli, hogy a recepció Kaffka novelláival elsősorban a női sorsok ábrázolásának tekintetében foglalkozott, s kevés figyelmet szentelt az alkotó kísérletező prózapoétikai eljárásaival. Mészáros a tanulmányában tárgyalt elbeszéléskötet alakjainak öltözködési szokásait elemzi, mivel azok meglátása szerint a szubjektum változékonyságának, törékenységének, illetve az énkeresés folyamatának ábrázolásában is szerepet játszanak, valamint a közösségi erőviszonyokat megjelenítő „szimbolikus tőke"-ként is működnek a szövegekben. Mészáros írásának epilógusában arra is felhívja a figyelmet, hogy bár Kaffka számos újító megoldást alkalmazott a műveiben, s szubjektumábrázolása a 20. század prózafejleményeihez kapcsolódik, az írásművészetére hatást gyakorló prózahagyomány és kortárs szerzők meghatározásával még adós a recepció.

Mercs István *Kaffka Margit kritikáiról* című írásában részletesen felvázolja az írónő kritikusi pályafutásának alakulását. Kaffka 1905-ben publikálta első könyvbírálatát Jörgné Draskóczy Ilma verseskötetéről, melyet a *Figyelő* akkori szerkesztője, Fenyő Miksa ajánlott a figyelmébe. A következő években Kaffka – ugyancsak Fenyő

2 BÁRDOS József, *Megjegyzések Kaffka Margit pályakezdéséről*, Palócföld, 64(2018), 2. sz., 43. Bárdos a tanulmányában betűhív átiratban közli a tárcanovella szövegét. *Uo.*, 44–46.

3 Ahogy azt például a recenzióban tárgyalt kötet egyik írásában is megjelenik. Lásd: MÉSZÁROS Zsolt, *„én látom azokat a ruhákat" – Női hangok, divat és irodalmi modernség: A gondolkodók és egyéb elbeszélések (1906) = Kaffka 100 – Tanulmányok Kaffka Margitról*, szerk. MÉSZÁROS Zsolt, PARÁDI Andrea, RÁKAI Orsolya, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2020, 95.

4 BÁRDOS, *i. m.*, 47.

ajánlása nyomán – több, jellemzően a nemi szerepek és a nőiség témaköréhez kapcsolódó alkotást véleményezett, s ezen írásai a *Figyelő* mellett *A Hét*ben, a *Színjáték*ban, valamint a *Pesti Napló*ban jelentek meg, ám kritikusi tevékenysége elsősorban a *Nyugat*ban bontakozott ki. Mercs Kaffka levelezésének olyan részleteit is idézi, melyek az alkotó irodalmi életben való járatlansága, illetve az általa képviselt egyéni látásmód – a *Nyugat* más szerzőinek írásaira is jellemző kritikai impresszionizmus – miatti aggodalmáról tanúskodnak. Bár a benyomáson alapuló irodalomkritikát művelte, mindig a bírált alkotás elfogulatlan megítélésére, s az abban megnyilvánuló művészi hatás gondolatokba öntésére törekedett, ám elmarasztaló véleményét sem hallgatta el soha. Ez utóbbi különösen igaz volt az olyan művekre, melyek a nők helyzetéről és lehetőségeiről szóltak, ám alkotó nőtársaival szemben sem volt soha elfogult. Mercs meglátása szerint Kaffka Margit kritikai munkásságának visszhangtalanságára egyrészt az lehet a magyarázat, hogy többségében a kánon fősodrából már kikerült alkotók munkáiról írt, másrészt pedig az, hogy kritikái „részleteikben felérnek, de teljességükben elmaradnak Kaffka szépirodalmi műveitől." (136.)

Kapus Erika *„És oly fontos voltam magamnak akkor, mint fekélyborította sebek." – Sebek és sebhelyek Kaffka Margit szövegei(be)n* című írásának első felében a test megsebzésének metaforikáját (szív megsebzése, háborúban megcsonkított testek, a házasság és szerelem betegségmetaforákkal való ábrázolása stb.) vizsgálja Kaffka levelezésében és publicisztikájában, második felében pedig az alkotó szövegeit – beleértve a nem esztétikai jellegűeket is – egy olyan testként értelmezi, melyen a szerzői és a hagyatékrendezői munka szelekciós eljárásai sebeket ejthetnek. Kapus ebből a szempontból elsősorban Kaffka Margit naplójának esetét elemzi, melyet korábban Rolla Margit bizonyos feljegyzéseket kihagyva, az eredeti kézirat formai sajátosságaitól eltérően adott közre. Az előbb említettek mellett ugyanilyen szövegsebként értelmezi a szerzői áthúzásokat, átfirkálásokat, illetve a hagyatékban található megcsonkított fényképeket és képeslapokat is. A tanulmány írója úgy gondolja, hogy a szövegek sérülései a majdani filológiai kutatások, kézirat-restaurálás és kritikai kiadás révén állíthatók helyre.

Rózsafalvi Zsuzsanna *Az Országos Széchényi Könyvtár Kaffka Margit-gyűjteménye* című írásában részletesen áttekinti a könyvtár tulajdonában lévő Kaffka-hagyatékot, illetve az abban található tételek gyűjteménybe kerülésének körülményeit, adományozóit. Tanulmányából kiderül, hogy a Kaffka-hagyaték örökösök hiányában szétszóródott, ezért egyik intézményben sem kutatható egyben tartott kézirategyüttesként, ráadásul a szerző szépirodalmi műveiből is csak kevés eredeti példány áll rendelkezésre. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött szövegegyüttes elsősorban Osvát Ernő, valamint Kaffka sógornője, Bauer Hilda felajánlásainak köszönhetően maradt fenn. Ezek között számos, különböző hordozóanyagokon (vízjeles levélpapír, levélkártya, névjegykártya) rögzített költemény, személyi dokumentum, fénykép, autográfia, valamint olyan datálatlan rajzok és vízfestmények találhatóak, melyeket Kaffka az élete különböző szakaszaiban készített. Szépirodalmi művei közül megtalálhatóak itt például a *Szent Ildefonso bálja* című novellájának keletkezési folyamatát

megörökítő autográf kézirat, egy készülő, de az életműben még nem elhelyezett regény vázlatai, valamint néhány műbírálat (például Csáth Géza és Herczeg Ferenc alkotásairól) és levéltöredék is.

Borbás Andrea *„…az én agyonfáradt, neuralgiás írás-iszonyommal" – Kaffka Margit levélírói identitásai* című tanulmányának első részében a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonában lévő kéziratos, papírkötésben fennmaradt versek, kritikák, levelek gyűjteménybe kerülését mutatja be, míg a második részében – Hász-Fehér Katalin gondolataiból kiindulva – azt vizsgálja, milyen módon vesznek részt Kaffka levelei az identitásképzésben. A levelezés vonatkozó részeit elemezve megállapítja, hogy Kaffka a magánemberi és írói identitásának különválasztásán túlmenően az alkotói identitását prózaira és költőire is tovább bontotta. Pályatársaitól gyakran kért tanácsokat, és ilyen esetekben magát alárendelt szerepbe helyezte, levelezőtársait pedig tanácsadói identitással ruházta fel. Bár kezdeti levélváltásaiban még az írói identitásban való bizonytalanság érződik, levelezéséből ezen identitás kialakulásának folyamata rajzolódik ki, melynek során „dilettánsból" szépíróvá válik.

Zeke Zsuzsanna *Boncza Berta alkotói önkeresései – Kaffka Margit, Baskircsev Mária, Szendrey Júlia* című írásában Boncza Berta alkotói önkeresésének folyamatát vázolja fel a címben említett három női alkotó rá gyakorolt hatásának kimutatásával. Csinszka életében jelentős szerepet töltött be a *Mária évei* című Kaffka-regény; levelezéséből egyrészt az derül ki, hogy az említett mű egyes szereplőiben önmagára és Ady Endrére ismert, másrészt a regény azt a leánynevelő intézeti környezetet jelenítette meg, melyet ő maga is jól ismert. De Kaffka nemcsak ebben a tekintetben töltött be fontos szerepet az életében; míg ugyanis Baskircsev Mária és Szendrey Júlia alakja inkább az életfelfogásának, világnézetének és alkotói szerephez való viszonyának kialakulásában játszott szerepet, addig az alkotásmód tekintetében Kaffka szolgált számára példaképül.

Az egyes tanulmányokhoz tartozó képmellékleteken kívül a kötetben a Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti, Relikvia- és Fotótárában található Kaffka Margit-relikviák, illetve a róla készített képzőművészeti alkotások fotói, s a hozzájuk tartozó alapadatok is helyet kaptak. A tanulmánykötet egy irodalomlistával zárul, mely némileg feleslegesnek tűnik. A szerzők által hivatkozott primer és szekunder műveket tartalmazza, mivel azonban a kötet írásainak lábjegyzeteiben teljes címleírások találhatóak, így az irodalmi tételek megismétlése szükségtelen.

A tanulmánykötet hiánypótló munkának tekinthető, hiszen szerzői a legújabb kutatási eredményeket alkalmazva hívják fel a figyelmet a kaffkai életműben és -útban rejlő kiaknázatlan lehetőségekre, szempontokra, alapot teremtve ezáltal a majdani kutatásokhoz.

Kosztrabszky Réka